

Stembrowicz, Kazimierz

"Pomory. Formiowanie grupy i sistemiama chozjajstwa", Tatiana A. Bernsztam, Leningrad 1978 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 71/2, 432-433

1980

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Rett R. Ludwikowski, *Szkiecy na temat galicyjskich ruchów i myśli politycznej (1848—1892)*, „Zeszyty Uniwersytetu Jagiellońskiego” DLXXXVII. Prace z Nauk Politycznych, zeszyt 15, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Kraków 1980, s. 198.

Książka jest poniekąd rodzajem przewodnika po galicyjskim życiu politycznym drugiej połowy XIX wieku. Składa się z dwóch części zatytułowanych „Polaryzacja głównych nurtów ideowych” i „Ewolucja doktryn i programów — nowe formacje polityczne”. Autor z uwagą przygląda się ideologii, programom i działaniu wszystkich grup politycznych; omawia jednak także oryginalne nieraz koncepcje jednostek, które nie skupiły wokół siebie większej liczby zwolenników i szybko zostały zapomniane. Czytelnik znajdzie więc w książce analizę publicystyki Leona Rzewuskiego (którego autor określa jako „presocjalistę”) i skrajnego konserwatysty Jerzego Moszyńskiego. Praca zawiera także rozważania nad genezą ruchu ludowego i robotniczego w Galicji; w tych partiach Ludwikowski w znacznym stopniu opiera się na dotychczasowej literaturze, a z uwagi na niewielką ilość tekstów teoretycznych więcej pisze o praktycznej działalności politycznej, której efektem miało być w przyszłości powstanie masowych partii.

Oba wątki łączy najciekawszy szkic poświęcony konserwatyzmowi galicyjskiemu. Autor rekonstruuje i komentuje poglądy dwóch pokoleń konserwatystów: starszego z A. Z. Helclem, M. Mannem i P. Popielem i młodszego z S. Koźmianem, S. Tarnowskim, J. Szujskim i L. Wodzikim, zastanawiając się nad ich filiacjami. Próbuje wytłumaczyć przyczyny odrotu późniejszych stańczyków od orientacji niepodległościowej. Zestawia galicyjskich zachowawców z ich odpowiednikami w Królestwie Polskim. Porównania z innymi zaborami częste są także w pozostałych szkicach; wielokrotnie przytacza się przykłady świadczące pośrednio o ponaddzielnicowym charakterze polskiej myśli politycznej w omawianym okresie.

Autor objął kwerendą ponad 20 czasopism, wykorzystał też liczne broszury publicystów i zbiorowe wydawnictwa dzieł myślicieli i polityków galicyjskich, a także pamiętniki. Do archiwaliów sięgał spodyrycznie.

A. S.

Tatiana A. Bernsztam, *Pomorzy. Formiowanie grupy i systemu chozjaństwa*, Izdatielstwo „Nauka”, Leningrad 1978, s. 176.

Przedmiotem tej interesującej pracy jest etniczna oraz społeczno-gospodarcza historia tzw. Pomorja ze szczególnie szerokim przedstawieniem form gospodarki i stosunków społecznych w XIX i na początku XX w. Dwa pierwsze rozdziały poświęcone są problematyce etnicznej obszaru, kolonizowaniu go przez ludność ruską (rosyjską) i niesłowiańską, środowisku geograficznemu oraz wyjaśnieniu terminów „pomory” i „Pomorje”. Autorka uważa, że nazwa „Pomorje” odnosi się tylko do terytoriów położonych nad Morzem Białym. Dowodzi samodzielnej i znacznej roli ludności Ładogi w kolonizacji nowogrodzkiej. Udowadnia, że wpływ ludności z obszaru Rusi północno-wschodniej w zlewisko Morza Białego był od samego początku (XII—XIII w.) równoległy w czasie z kolonizacyjną ekspansją Nowogrodu Wielkiego. Zdaniem autorki najważniejsze przemiany w składzie etnicznym mieszkańców Pomorja dokonały się do końca XVII w. Pomimo przewagi komponentu rosyjskiego nie wolno nie doceniać ważkiego udziału w tych procesach plemion łapońskich, Karelów, Finów i in. Z tego powodu właściwie do dzisiaj nie można uważać Pomorów za grupę etniczną. Nigdy nie mieli oni

nawet świadomości swojej wspólnoty, mimo że byli za taką uważani przez sąsiadów.

W dwóch ostatnich rozdziałach autorka przedstawia stosunki gospodarcze i społeczne nad Morzem Białym głównie w XIX i XX w. Znikome znaczenie rolnictwa, podstawowa rola tzw. *promyślow*, pewna izolacja od pozostałych obszarów rosyjskich w XVIII i XIX w. oraz niezmienny w zasadzie od stuleci rytm życia tego regionu powodowały, że utrzymywały się tutaj archaiczne, słabo dotąd zbadane stosunki społeczne. Dotyczy to zwłaszcza szeroko potraktowanego problemu specyficznej, bo nierolniczej wspólnoty gminnej. Autorka bardzo szczegółowo omówiła również wszystkie rodzaje *promyślow*, stosowane narzędzia i metody pracy, słabe rolnictwo, gospodarkę hodowlaną.

Książka zaopatrzona jest w liczne mapki i rysunki, co znacznie powiększa jej walory naukowe. Zabrakło szczególnie istotnego w tym wypadku indeksu przedmiotowego.

K. S.

K. W. Watcher, E. A. Hammel, P. Laslett, *Statistical Studies of Historical Social Structure*, Academic Press, New York — San Francisco — London 1978, s. 229.

We współczesnych badaniach nad historią struktur społecznych warsztat naukowy historyka coraz częściej wzbogacany jest metodami wypracowanymi w kręgu innych dyscyplin. Tak też się dzieje w wypadku prezentowanej książki, która stanowi właśnie przykład wspólnego wysiłku badawczego podjętego przez historyka, statystyka i antropologa. Starają się oni ująć w sposób statystyczny i przybliżyć czytelnikowi złożoną problematykę makro i mikrostruktur społecznych przeszłości. Praca składa się z dwóch wyraźnych części. Pierwsza poświęcona jest zagadnieniom teoretycznym i zawiera ustalenia autorów dotyczące kontrowersyjnych i skomplikowanych kwestii składu i liczebności rodziny, rodu, wspólnot rodzinnych w okresie preindustrialnym. Przytoczone są tu rezultaty eksperymentów komputerowych, których celem miało być odtworzenie przypuszczalnej kompozycji wewnętrznej wyżej wspomnianych grup. W artykułach „Demographic rates and complexity of households: rationale for experiments”, „Household hypotheses” a zwłaszcza w „The english evidence on household structure compared with the outcomes of microsimulation” prezentują autorzy próby takich badań, przeprowadzonych na masowym materiale źródłowym, jakim dysponowali dla terenów szesnasto — osiemnastowiecznej Anglii. Podstawę składu rodziny stanowi, ich zdaniem, tzw. *nuclear* — definiowany jako para małżeńska posiadająca lub nie mająca dzieci. *Nuclear* ów jest bazą wyjściową dla stworzenia pewnego schematu złożonego z dziewięciu innych typów grup „rodzinnych” skonstruowanych w oparciu o analizę różnorodnych rodzajów więzi krwi i powinowactwa łączących członków wspólnot rodzinnych. Autorzy świadomi są, że stworzony przez nich schemat mógł podlegać różnym modyfikacjom i nie wyczerpuje wszystkich możliwych w przeszłości form istnienia rodziny. Zastanawiają się więc między innymi, czy zróżnicowanie wariantów więzi rodzinnych na kontynencie nie było większe niż na terenie Anglii.

Druga część pracy, wykorzystując wcześniejsze ustalenia teoretyczne i metodyczne, zawiera pięć odrębnych studiów, dotyczących różnych aspektów preindustrialnej struktury społecznej. W tok swych rozważań włączają autorzy między innymi problemy: mobilności społecznej, przypadkowych efektów podziału wieku, odtwarzania liczby przodków, zagadnienia wymieralności pewnych grup społecznych i inne.